

БОДНАР О. В.

к. е. н., старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Національної академії аграрних наук

ФОРМУВАННЯ ЦІН І ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ЗЕРНА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Висвітлено тенденції формування собівартості виробництва зерна в розрізі природно-кліматичних зон України, фактори, що зумовлюють цінову кон'юнктуру на ринку збіжжя та окреслено заходи, що забезпечать підтримку товаровиробників зерна за несприятливої ринкової ситуації. Розкрито причини непрогнозованості цінової кон'юнктури на ринку зерна. Виявлено причини необ'єктивності розміру виробничих витрат та рівня рентабельності зерна, що відображаються у статистичній звітності. Запропоновано розрахунок попереднього рівня економічної ефективності виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах у 2013/14 МР. Підтримку сільськогосподарських товаровиробників на державному рівні пропонується здійснювати через повноцінне функціонування механізмів інтервенційних закупівель та застаєвих операцій із зерном, а також шляхом активізації діяльності Аграрного фонду у напрямі форвардних закупівель.

Ключові слова: зерно, ціна, ринок, виробничі витрати, інвестиції, амортизація, економічна ефективність, збитковість, державна підтримка.

БОДНАР О. В.

к. э. н., старший научный сотрудник
Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»
Национальной академии аграрных наук

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕН И РАСХОДОВ НА ПРОИЗВОДСТВО ЗЕРНА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Освещены тенденции формирования себестоимости производства зерна в разрезе природно-климатических зон Украины, факторы, обуславливающие ценовую конъюнктуру на рынке зерна, намечены меры, которые обеспечат поддержку товаропроизводителей зерна при неблагоприятной рыночной ситуации. Раскрыты причины непрогнозованности ценовой конъюнктуры на рынке зерна. Выявлены причины необъективности размера производственных затрат и уровня рентабельности зерна, которые отражаются в статистической отчетности. Предложен расчет предварительного уровня экономической эффективности производства зерновых в сельскохозяйственных предприятиях в 2013/14 МГ. Поддержку сельскохозяйственных товаропроизводителей на государственном уровне предлагается осуществлять через полноценное функционирование механизмов интервенционных закупок и залоговых операций с зерном, а также путем активизации деятельности Аграрного фонда в направлении форвардных закупок.

Ключевые слова: зерно, цена, рынок, производственные расходы, инвестиции, амортизация, экономическая эффективность, убыточность, государственная поддержка.

BODNAR O. V.

candidate of economical sciences, senior scientist
National scientific centre "institute of agrarian economics"
of National Academy of agrarian sciences

PRICE AND COST FORMATION OF GRAIN PRODUCTION IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

There are covered trends shaping the cost of grain production in the context of climatic zones of Ukraine, the factors that determine market prices on corn. The article contains measures to provide support to producers of grain unfavourable market situation. The causes unpredictability price situation on the grain market are covered. The reasons for incorrect production costs and profitability of grain that appear in statistical reporting. There are calculated the prior economic efficiency of grain farms in 2013/14 MY. There is proposed the support agricultural producers by the full functioning of the mechanisms through intervention purchases and mortgage operations with grain, and by the revitalization of the Agrarian Fund toward the forward purchases.

Keywords: grain, price, market, production costs, investments, amortization, economic efficiency, unprofitable, state support.

Постановка проблеми. Кожен маркетинговий рік на ринку зерна має свої особливості. Останні визначаються несприятливими погодними умовами, змінами податкового законодавства, спробами держави адміністративними методами врегулювати цінову ситуацію, кон'юнктурою світового ринку. Проте існують характерні та повторювальні ознаки кожного сезону. Це нестабільність і непрогнозованість ринкової ситуації, насамперед, для сільськогосподарських виробників, зокрема щодо розміру ринкової ціни, доходності та оптимальності виробництва різних видів зернових. Товаровиробники зерна позбавлені можливості не те, що стратегічно спланувати власне виробництво, але можливості бачити свою позицію на аграрному ринку в найближчій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування механізму ціноутворення, ефективності виробництва, питання формування собівартості аграрної продукції та паритетності економічних відносин сільського господарства та суміжних галузей АПК досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Андрійчука В.Г. [1], Борхунова М.А. [2], Грищенко О.Ю. [3], Лукашева Н.Н. [4], Лупенка Ю.О. [3], Макаренка П.М., Мессель-Веселяка В.Я. [3], Родіонової О.А. [2], Саблука П.Т., Сагайдака Е.А., Ушачова І.Г., Шпичака О.М. [5] та інших [6]. Проте існує потреба подальшого пошуку шляхів і методів цінової стабілізації на ринку зерна та підвищення доходності безпосередніх зерновиробників, продукція яких забезпечує значну частину валютних надходжень в країну.

Постановка завдання. В сучасних умовах глобалізації та відкритості вітчизняної економіки постає необхідність подальшого вивчення тенденцій формування собівартості виробництва зерна, факторів, що зумовлюють цінову кон'юнктуру на ринку збіжжя та окреслення заходів, що забезпечать підтримку товаровиробників зерна за несприятливої ринкової ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво зернових у 2011/12 та 2013/14 МР перевищує всі досягнуті раніше рекордні показники. Це в поєднанні з ефективним менеджментом зовнішньоекономічної діяльності дозволило зайняти лідерські позиції на світовому ринку зерна. Проте за цими результатами не видно, як в цій ситуації почувається сільськогосподарський товаровиробник, яка ефективність його діяльності, низька ймовірність прогнозів ринкової кон'юнктури. Як свідчать дослідження, причин такої ситуації є декілька. Однією з них є майже повна залежність внутрішнього ринку зерна України від цінової кон'юнктури світового ринку без дієвого механізму страхування ризиків товаровиробників. Наступною є відсутність системності дії важелів державного регулювання та прогнозованості державної політики. Все це робить спроби учасників ринку зерна спрогнозувати ситуацію ще слабшими.

Намагання з боку держави врегулювати ринкову ситуацію шляхом введення експортних обмежень з метою утримання зростання цін на внутрішньому ринку та уникнення загроз продовольчої безпеки держави призвели до втрати товаровиробниками зерна власних прибутків. Формування Аграрним фондом інтервенційних запасів зерна у розмірі 20% від обсягу внутрішнього його споживання не в змозі суттєво вплинути на цінову ситуацію на ринку.

Сільськогосподарські товаровиробники до того ж є значно демонополізованими в цих умовах. Відсутня дієва профільна структура, яка б об'єднувала та представляла інтереси усіх за розміром господарств. Для зерновиробників характерна значна різниця у рівні модернізації та технічної оснащеності, застосовуваних технологіях при вирощуванні зернових культур. Для товаровиробників зерна характерна значна диференціація у рівні техніко-технологічної оснащеності, у розмірах посівних площ, застосовуваних технологіях, різниця у природно-кліматичних умовах вирощування, що зумовлює відмінності при формуванні витрат на виробництво зерна.

Різні природно-кліматичні умови вирощування накладають зональні відмінності на розмір фінансових вкладень, необхідних для ведення господарства. Оскільки різниця у цінах

реалізації зумовлена здебільшого впливом логістичної складової, формуються зони найбільш сприятливого вирощування того чи іншого виду зернових. Зокрема застосування ранньостиглих гібридів кукурудзи та її висока дохідність дозволили цій культурі поширитися в зону Полісся, потіснивши традиційне для цієї території жито. У 2012 р. рівень урожайності тут склав 63,5 ц/га, що є найвищим показником серед інших зон. Для досягнення цього рівня господарства в середньому витратили 6572 грн на 1 га, третину від яких складають мінеральні добрива та нафтопродукти.

Для сільськогосподарських підприємств зони Степу 2012 рік виявився нехарактерним і рівень урожайності пшениці та ячменю тут став значно нижчим ніж у господарствах лісостепової та поліської зон. Навіть за умов нижчого рівня витрат на 1 га пшениці дохід тут було отримано найнижчий, виробництво ячменю взагалі було збитковим – 2,2%. Найбільше доходу на 1 га отримали товаровиробники Лісостепу, незважаючи на те, що вирощування пшениці, ячменю та кукурудзи вимагало на порядок більше порівняно із зоною Степу виробничих витрат. Найбільший приріст серед них складають витрати на мінеральні добрива – 1,5 разу.

Різниця у фінансовій стійкості господарств зумовлює різні можливості щодо інвестування у виробництво та різні результати економічної діяльності. За даними 2012 року між групами господарств з урожайністю пшениці до 20 та понад 50 ц різниця у виробничих витратах на 1 га пшениці складала 2,3–2,7 разу (табл. 1). Високий рівень матеріально-технічної оснащеності зумовлює дотримання усіх етапів технологічного процесу, використання елітного насіннєвого матеріалу, застосування наукових підходів у веденні виробництва та дає можливість отримати урожайність на рівні кращих світових показників. Досягнення рівня урожайності понад 50 ц з 1 га було можливим при витратах 5460–5821 грн в розрахунку на 1 га залежно від зони вирощування і найбільше на мінеральні добрива.

У господарствах із урожайністю до 40 ц різниця виробничих витрат між нижчими і вищими групами перевищувала суму чистого доходу з 1 га у вищих групах. Так між групами господарств 30,1–40 ц та 20,1–30 ц у зоні Лісостепу різниця між виробничими витратами на 1 га складає 859 грн, а сума чистого доходу у групі 30,1–40 ц – лише 636 грн. При отриманні доходності виробництва на рівні нижчому ніж відсоток на банківський депозит втрачається сенс ведення будь-якого бізнесу.

Збільшення виробничих витрат на 1 га у групі господарств з урожайністю понад 50 ц порівняно з попередньою складає 713 грн, що практично в 2,5 разу менше ніж отриманий господарствами середній чистий дохід. Така ситуація спостерігається лише у господарствах з урожайністю понад 40 ц з 1 га, де чистий дохід на 1 га становить біля 1000 грн.

Це свідчить про те, що лише великотоварні господарства з високим рівнем інтенсифікації виробництва забезпечують додаткові інвестиції у зерновиробництво. Такі підприємства є більш стійкішими в умовах мінливої цінової кон'юнктури ринку та можуть витримати обвальне падіння ринкових цін.

Особливістю виробництва ячменю є те, що нарощення урожайності вимагає значного рівня інтенсифікації. Різниця у витратах на мінеральні добрива між крайніми групами залежно від зони сягає 5,6–6,7 разу (табл. 2).

А також на відміну від пшениці та кукурудзи тут відсутня концентрація посівів. У представлених групах найбільший рівень площі посіву складає 309 га. Досягнення урожайності понад рівень 50 ц вимагало від товаровиробників фінансових вкладень у розмірі 5023–5889 грн на 1 га, проте і віддача була теж найвищою 1818–2928 грн залежно від зони вирощування.

Серед товаровиробників кукурудзи спостерігається значна концентрація виробництва, зокрема у господарствах з урожайністю понад 60 ц (табл. 3). Хоча ця культура вимагає значних фінансових вкладень. Зокрема у зоні Степу виробничі витрати при урожайності понад 100 га сягають 12632 грн на 1 га. Проте і дохідність є найвищою – отримавши урожайність 60 ц/га, товаровиробники отримали не менше 1500 грн доходу.

Економічна ефективність виробництва пшениці в Україні у сільськогосподарських підприємствах з різним рівнем урожайності у 2012 році

Групи за урожайністю, ц/га	До 20	20,1–30	30,1–40	40,1–50	більше 50
Степ					
Середня площа, га	414	679	691	670	426
Виробничі витрати на 1 га, грн	2582	3488	4485	5130	5821
мінеральні добрива	512	757	965	1190	1553
нафтопродукти	414	502	565	657	754
амортизація	163	204	340	307	418
Повна собівартість 1 т, грн.	1664	1380	1360	1281	1388
Ціна реалізації 1 т, грн.	1504	1566	1674	1615	1602
Рентабельність, %	-9,6	13,5	23,1	26,1	15,4
Чистий дохід з 1 га, грн.	-269	526	1311	1470	1304
Лісостеп					
Середня площа, га	259	464	634	578	791
Виробничі витрати на 1 га, грн	2534	3539	4398	5054	5767
мінеральні добрива	357	726	960	1177	1526
нафтопродукти	446	470	513	595	652
амортизація	111	197	219	290	286
Повна собівартість 1 т, грн.	1467	1482	1368	1318	1259
Ціна реалізації 1 т, грн.	1478	1505	1544	1565	1543
Рентабельність, %	0,8	1,5	12,9	18,7	22,5
Чистий дохід з 1 га, грн.	19	62	636	1061	1630
Полісся					
Середня площа, га	139	313	562	804	808
Виробничі витрати на 1 га, грн	2024	3313	4282	5401	5460
мінеральні добрива	227	649	1063	1377	1422
нафтопродукти	395	523	607	567	536
амортизація	74	127	177	275	392
Повна собівартість 1 т, грн.	1506	1458	1417	1375	1231
Ціна реалізації 1 т, грн.	1448	1510	1542	1601	1588
Рентабельність, %	-3,9	3,6	8,8	16,4	29,0
Чистий дохід з 1 га, грн.	-61	116	381	934	1907

Економічна ефективність виробництва ячменю в Україні у сільськогосподарських підприємствах з різним рівнем урожайності у 2012 році

Групи за урожайністю, ц/га	До 20	20,1–30	30,1–40	40,1–50	більше 50
Степ					
Середня площа, га	228	292	309	200	139
Виробничі витрати на 1 га, грн.	1986	2756	3483	4529	5023
Повна собівартість 1 т, грн.	1814	1477	1330	1232	1187
Ціна реалізації 1 т, грн.	1482	1501	1538	1563	1597
Рентабельність, %	-18,3	1,6	15,6	26,8	34,6
Чистий дохід з 1 га, грн.	-317	40	482	1115	1818
Лісостеп					
Середня площа, га	115	194	238	291	278
Виробничі витрати на 1 га, грн.	2049	2874	3464	4330	5889
Повна собівартість 1 т, грн.	1688	1466	1313	1281	1321
Ціна реалізації 1 т, грн.	1503	1538	1589	1669	1771
Рентабельність, %	-10,9	4,9	21,0	30,3	34,1
Чистий дохід з 1 га, грн.	-181	123	706	1229	2131
Полісся					
Середня площа, га	66	152	224	322	221
Виробничі витрати на 1 га, грн.	1804	3046	3545	4657	5072
Повна собівартість 1 т, грн.	1740	1471	1427	1440	1184
Ціна реалізації 1 т, грн.	1500	1618	1635	1711	1815
Рентабельність, %	-13,8	10,0	14,6	18,9	53,3
Чистий дохід з 1 га, грн.	-127	190	449	842	2928

Економічна ефективність виробництва кукурудзи в Україні у сільськогосподарських підприємствах з різним рівнем урожайності у 2012 році

Групи за урожайністю, ц/га	До 25	25,1–30	30,1–40	40,1–60	60,1–80	80,1–100	більше 100
Степ							
Середня площа, га	237	348	418	569	716	617	150
Виробничі витрати на 1 га, грн.	2772	3956	4601	5508	7272	9519	12632
Повна собівартість 1 т, грн.	1876	1466	1371	1259	1043	1214	1261
Ціна реалізації 1 т, грн.	1493	1476	1544	1589	1676	1501	1620
Рентабельність, %	-20,4	0,7	12,6	26,2	60,7	23,6	28,5
Чистий дохід з 1 га, грн.	-564,2	27,5	635,7	1548,1	3788,3	2282,5	4232,8
Лісостеп							
Середня площа, га	369	640	610	644	1004	949	534
Виробничі витрати на 1 га, грн.	3808	4465	4918	5699	6330	8283	9590
Повна собівартість 1 т, грн.	1688	1386	1343	1245	1317	1110	1009
Ціна реалізації 1 т, грн.	1419	1461	1534	1488	1532	1565	1512
Рентабельність, %	-15,9	5,4	14,2	19,5	16,3	41,0	49,9
Чистий дохід з 1 га, грн.	-528,9	254,3	727,5	1245,9	1582,2	3700,2	5683,0
Полісся							
Середня площа, га	174	308	712	569	1436	694	334
Виробничі витрати на 1 га, грн.	2447	3782	4585	5578	7037	8106	10689
Повна собівартість 1 т, грн.	1743	1268	1428	1409	1270	1089	1095
Ціна реалізації 1 т, грн.	1098	1317	1512	1368	1547	1444	1494
Рентабельність, %	-37,0	3,9	5,8	-2,9	21,8	32,6	36,5
Чистий дохід з 1 га, грн.	-677,8	174,5	365,0	-162,7	1672,9	2323,8	4134,1

Саме дохідність вирощування кукурудзи, зростання внутрішніх цін зумовили переорієнтацію товаровиробників на цю культуру та збільшення площ її посіву. Збитковість виробництва ячменю змусила деяких товаровиробників відмовитися від вирощування цієї культури та скоротити посівні площі.

Слід відмітити, що аналізуючи дохідність виробництва тієї чи іншої культури та її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринку слід враховувати те, що фактичні витрати на виробництво продукції є не зовсім об'єктивними. Фактичний розмір амортизаційних відрахувань занижений через не здійснення сільськогосподарськими підприємствами переоцінки основних засобів, яка б реально відображала витрати на відновлення основних засобів [7].

За оцінками експертів частка амортизаційних відрахувань у собівартості продукції збільшується із 5–6%, як це відображено у фінансовій та статистичній звітності, до 20% при оцінці основних засобів за ринковою (справедливою) вартістю. За таких умов рентабельність виробництва за мінімальними підрахунками знижується на 10 відсоткових пунктів.

Формування основних статей витрат під урожай поточного року, зокрема мінеральні добрива, пально-мастильні матеріали, відбулося за умов незначного зростання вартості цих ресурсів. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України згідно з моніторингом цін на соціально значущі товари ціна на бензин марки А-95 та дизпаливо у січні 2013 року знизилася порівняно з січнем 2012 р. на 2%. У червні 2013 р. зросли на 1–2% порівняно з аналогічним періодом минулого року. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України згідно з проведеним моніторингом ціни на мінеральні добрива вітчизняних хімічних підприємств для сільськогосподарських товаровиробників у червні 2013 р. знизилася на 7–10 % порівняно з аналогічним періодом минулого року.

У 2013/14 МР отримано рекордний урожай зерна, який складає 63 млн тонн. Це абсолютний рекорд України. Проте, як свідчить досвід, урожайні роки є катастрофічними для товаровиробників і 2013/14 МР є підтвердженням цьому.

Зниження цін на ринку зерна у поточному сезоні не дозволяє говорити про дохідність виробництва зернових хоча б на рівні минулого року. Від різкого зниження цін найбільше потерпають дрібні і середні товаровиробники. За результатами 2013 року виробництво пшениці та ячменю буде прибутковим, проте на дуже низькому рівні 0,4 та 3,7 % відповідно (табл. 4). Катастрофічна ситуація склалася у товаровиробників кукурудзи. Обвалення цін на цю культуру зумовили її збитковість на рівні 9,3%.

Таблиця 4

Очікувані показники економічної ефективності виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах України у 2013 році [3]

Показники	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза
Урожайність, ц/га	37,5	26,9	59,6
Виробнича собівартість 1 т, грн.	1211,8	1270,7	1094,7
Виробничі витрати на 1 га, грн.	4543	3416	6528
мінеральні добрива	981	589	1148
нафтопродукти	515	470	659
оплата праці	392	358	449
амортизація	253	215	315
Повна собівартість 1 т, грн.	1362,4	1396,1	1334,6
Ціна реалізації 1 тонни без ПДВ, грн.	1368,1	1447,1	1210,4
Ціна реалізації 1 тонни з ПДВ, грн.	1641,7	1736,5	1452,5
Прибуток від реалізації 1 т, грн.	5,7	51,0	-124,2
Рентабельність, %	0,4	3,7	-9,3

Висновки і пропозиції. У таких критичних ситуаціях товаровиробники не можуть обійтися без підтримки держави. На сьогодні законодавчо закріплені механізми інтервенційних закупівель та заставних операцій із зерном, механізми пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Повноцінне функціонування цих механізмів дозволить товаровиробнику отримати таку ціну за свою продукцію, що забезпечить можливість отримання фінансових ресурсів для посіву озимих та уникнути негативних наслідків несприятливої цінової кон'юнктури на ринку.

Необхідно активізувати роботу Аграрного фонду у напрямку розширення форвардних закупівель, щоб товаровиробники продавали зерно не за заниженими цінами у період збору урожаю, а були впевнені у рівні ціни ще у період його формування.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с
2. Борхунов Н. Выравнивание диспаритетных отношений в высокорентабельных сельхозорганизациях / Н. Борхунов, О. Родионова // АПК: экономика и управление. – 2010. – № 6. – С. 68–73.
3. Собівартість продукції, її дохідність та рентабельність в сільськогосподарських підприємствах України, що очікуються в 2013 році (методика і розрахунки) / [Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Душко М.П., Волосяк Ю.В.] ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 104 с.
4. Лукашев Н. Тенденции в динамике цен на промышленные средства производства и услуги АПК / Н. Лукашев // АПК: экономика и управление. – 2009. – № 2. – С. 62–64.

5. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [Шпичак О.М., Кобута І.В., Боднар О.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ЗАТ "Нічлава", 2009. – 406 с.

6. Череп А.В. Проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств / А.В. Череп, О.А. Лисенко // Наука й економіка. – 2012. – № 3 (27). – С. 115–119.

7. Підлісецький Г.М. Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення / Г.М. Підлісецький, М.М. Моголовова // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 41–47.
